

6. Мартиненко С.М. Загальна педагогіка : [навч. посібник] / С.М. Мартиненко, Л.Л. Хоружа. – К. : МАУП, 2002. – 176 с.
7. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: сочинения / Ф. Ницше. – М. : Эксмо ; Х. : Фолио, 2002. – 848 с.
8. Осика І.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І.В. Осика. – К., 2004. – 194 с.
9. Осташова В.О. Становлення правового самовиховання як категорії теорії права / В.О. Осташова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 77–82.
10. Платон. Протагор / Платон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psylib.org.ua/books/plato01/15prota.htm>.
11. Стаканков А.В. Теорія і практика правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А.В. Стаканков. – Х., 2003. – 206 с.
12. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. А.И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1982. – 582 с.

КОТУХА О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
(Львівський торговельно-економічний
університет)

ГЕНТОШ Р. С.,

старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
юридичного факультету
(Львівський торговельно-економічний
університет)

УДК 342.31

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто питання щодо реалізації державного суверенітету в умовах регіональної інтеграції, зокрема, у зв'язку з утворенням Європейського Союзу. Аналізуються основні підходи до трансформації поняття і змісту державного суверенітету внаслідок регіональної інтеграції. Основна увага зосереджена на дискусійних і проблемних питаннях реалізації державного суверенітету членів Європейського Союзу в сучасних умовах.

Ключові слова: державний суверенітет, регіональна інтеграція, суверенітет, реалізація державного суверенітету, обмеження суверенітету, Європейський Союз, держава, міждержавні відносини.

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся реализации государственного суверенитета в условиях региональной интеграции, в частности, в связи с созданием Европейского Союза. Анализируются основные подходы к транс-

формации понятия и содержания государственного суверенитета в результате региональной интеграции. Основное внимание сосредоточено на некоторых дискуссионных и проблемных вопросах реализации государственного суверенитета членов Европейского Союза в современных условиях.

Ключевые слова: *государственный суверенитет, региональная интеграция, суверенитет, реализация государственного суверенитета, ограничение суверенитета, Европейский Союз, государство, межгосударственные отношения.*

The article addresses issues of implementation of state sovereignty in terms of regional integration, particularly in connection with the formation of the European Union. The main approaches to the transformation of the concept and content of state sovereignty as a result of regional integration are analyzed. The authors' main attention is focused on controversial and problematic issues of the EU member state sovereignty implementation in the modern circumstances.

Key words: *state sovereignty, regional integration, sovereignty, implementation of state sovereignty, limitation of sovereignty, European Union, state, intergovernmental relations.*

Вступ. Проблема державного суверенітету і його реалізація в умовах регіональної інтеграції є однією з найбільш дискусійних як у вітчизняній, так і зарубіжній правовій науці, що зумовлено розширенням сфери, зміною форм міжнародної співпраці.

Насамперед висловлюється думка щодо перегляду підходів до визначення поняття і змісту терміна «суверенітет».

Понятійний апарат «суверенітету» як запозиченого терміна має неоднозначне тлумачення. Слово «суверенітет» походить від латинського “*suverenus*” (володар) і означає «повновладдя». Цей термін походить від французького “*souverainete*” – верховна влада [1, с. 466]. Суверенітет означає, що держава може самостійно встановлювати загальнообов’язкові для виконання всіма членами суспільства правила поведінки, визначати внутрішню політику й забезпечувати єдиний правопорядок, права та обов’язки громадян, повноваження державного апарату, громадських об’єднань і формувань.

Суверенітет – це ніщо інше як політико-правовий складник держави, що є необхідною політичною та юридичною умовою її існування й забезпечення територіальної цілісності. Держава й суверенітет нерозривно пов’язані як взаємодоповнювальні елементи, що формують поняття державного суверенітету, під яким варто розуміти верховенство держави на своїй території та її незалежність у зовнішніх політико-правових зносинах. Верховенство держави означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження всіх державних органів і посадових осіб, а також підлеглість цій владі всього населення території [2].

Проблеми формулювання поняття державного суверенітету та визначення його ознак і змісту традиційно перебувають у центрі уваги дослідників [3, с. 30]. Найбільш важливими для дослідження цієї проблеми є праці засновників теорії суверенітету, до яких варто зарахувати Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гізо, Ж. де Местра, Ж. Марітена, К. Шмітта, а також таких відомих вітчизняних і зарубіжних авторів: Г.Б. Агабекова, С.С. Алексєєва, М.І. Байтіна, А.А. Безуглова, Ю.М. Тодику, Б.М. Чичеріна, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, О.С. Яценка та ін., які зробили значний концептуальний внесок у розробку проблем суверенітету.

Проте проблема формулювання поняття суверенітету й уточнення його ознак продовжує бути актуальною і значущою на кожному етапі державно-правового розвитку, зокрема й в умовах сьогодення, що пов’язано передусім із процесами глобалізації, а особливо регіональної інтеграції, які призводять до створення наддержавних об’єднань [4, с. 55].

Постановка завдання. Мета статті полягає в проведенні аналізу окремих проблем реалізації державного суверенітету країн-учасниць Європейського Союзу (далі – ЄС, Євросоюз).

Результати дослідження. На сучасному етапі у вітчизняній юридичній літературі під державним суверенітетом розуміється верховенство, самостійність, повнота й неподільність влади держави, її верховенство щодо будь-якої іншої влади всередині країни та незалежність від будь-якої іншої влади за її межами [5, с. 8]. Ця дефініція вказує, що серед численних політичних чи громадських об'єднань лише держава може бути офіційним представником усього суспільства на внутрішньо– та зовнішньополітичній арені. Цей підхід до визначення змісту суверенітету нормативно оформлений Вестфальськими договорами, підтверджений Ялтинськими й Потсдамськими угодами, Статутом і Конвенціями ООН і Ради Європи та іншими актами міжнародних і регіональних організацій, а також відображений у конституціях більшості держав, зокрема України, Франції, Іспанії, ФРН.

Проте, ведучи мову про використання поняття «суверенітет» у контексті, який сформувався багато років тому, зовсім в інших умовах, аніж сучасні, можемо констатувати, що тепер можуть породжуватися проблеми з тлумаченням сутності категорії «суверенітет», яке може спотворювати її змістове наповнення. Безперечно, на початку ХХІ ст. уявлення про державний суверенітет закономірно відрізняються від його розуміння за часів підписання Вестфальських угод.

Еволюція поняття державного суверенітету, зміна його змістового наповнення – це об'єктивний історично обґрунтований і прогнозований процес. Теорія державного суверенітету та її оновлення зумовлюється економіко-правовим розвитком суспільства, активізацією міждержавних відносин.

Будь-яка держава як суверенна організація влади під впливом глобалізаційних процесів шукає нових можливостей для реалізації суверенітету вже в певному міждержавному утворенні – союзі, федерації, конфедерації. У цьому контексті доцільно проаналізувати окремі аспекти суверенітету держав як учасників ЄС.

С.В. Хількевич, аналізуючи погляди західних дослідників на проблеми реалізації суверенітету в умовах глобалізації й інтеграції [6, с. 153], доходить висновку, що хоча серед західних науковців є чимало прихильників ідеї, згідно з якою держава як суверенна організація влади рано чи пізно під тиском глобалізаційних процесів зникне [7; 8], більшість їхніх колег вважають, що глобалізація, а тим більше європейська інтеграція не призводять до якісних змін у природі суверенної держави, яка стикалася з різного роду викликами протягом усього свого існування, що, однак, не спричинило втрату нею статусу ключового гравця на міжнародній арені. На їхню думку, наявні ознаки кризи суверенітету можна оцінювати як черговий історичний виклик, що в принципі позбавлений унікальності, оскільки стан нестабільності на міжнародній арені є явищем фактично природним [8, с. 22]; як циклічну реструктуризацію, яку суверенітет як явище динамічне переживав неодноразово [9, 155]; як зміни в природі інституту суверенітету, що, проте, не призведуть до його зникнення [10, с. 44].

Т.В. Бордачев, у свою чергу, висловлює переконання, що твердження про те, що умовою й обов'язковим наслідком формального приєднання до ЄС є відмова від частки суверенітету, – це один із найбільш поширених міфів і кліше в політичній і навколо-науковій дискусії стосовно інтеграції, яким національні уряди користуються, щоб довести своїм виборцям непричетність до непопулярних заходів, а зовнішні партнери ЄС – аби відійти від обговорення окремих питань взаємовідносин. Насправді ж це не відповідає дійсності. Держави-члени зберігають контроль за всіма ключовими для збереження суверенітету сферами суспільних відносин і навіть у тих сферах, де повноваження ЄС вважаються максимальними (наприклад, зовнішня торгівля й, зокрема, перемовини з ВТО), Європейська комісія пов'язана позицією національних урядів, які через Раду надають їй мандат, де чітко визначаються параметри майбутнього договору, і контролюють хід і зміст перемовин шляхом звітування Комісії перед спеціальним міждержавним комітетом, а також виконання всіх вказівок Ради [11, с. 31].

Щодо обговорення питання обмеження, передачі суверенітету від держав-членів, безумовно, потрібно зважати на позицію батьків-засновників інтеграційного процесу й націо-

нальних урядів провідних країн ЄС, передусім Німеччини та Франції. Так, варто зауважити, що в проєкті Договору про ЄОВС зазначалося: «Найважливіше значення цієї пропозиції полягає в тому, щоб відкрити в bastionax національного суверенітету прохід досить локалізований, щоб не викликати заперечень, і досить глибокий, щоб закликати держави до єдності, яка необхідна для забезпечення миру» [12, с. 46].

У будь-якому складному державному утворенні плюралізм думок щодо тлумачення суверенітету допускається лише доти, доки не постає загроза єдності держави, і, навпаки, як тільки виникає ситуація, коли цілісність держави може бути порушена внаслідок сепаратистських дій, державна влада загалом, політична та правова еліта країни займають жорстку позицію щодо тлумачення суверенітету, який визнається виключно за центральною владою [4, с. 180].

Процес об'єднання країн-учасниць ЄС – це фактично ніщо інше як реалізація їхньої спільної мети, добровільний союз повноправних членів, а не перерозподіл державного суверенітету між національним і наднаціональними рівнями влади.

ЄС є об'єднанням принципово нового типу. Євросоюз, з одного боку, не є федеративною державою чи конфедерацією, а з іншого – не являє собою класичну міжнародну організацію, спрямовану на міждержавне співробітництво (як ООН, ОБСЄ тощо). Країни-члени ЄС юридично залишаються суверенними державами, які добровільно, за власним вибором «об'єднали свої суверенітети для того, щоб збільшити свою потужність і вплив у світі, якого жодна з країн-членів не могла б досягти наодинці». Проблема державного суверенітету в межах ЄС вирішується так, що країни-члени «об'єднують» (pool) певні важливі аспекти своїх суверенних прав. Термін «об'єднання суверенітетів» означає об'єднання системи прийняття рішень у процесі міжнародного співробітництва, тоді як принцип консенсусу (одноголосного прийняття рішень на основі згоди всіх учасників) залишає суверенітет недоторканим, надаючи кожній із країн-учасниць право одностороннього вето на будь-яке рішення, об'єднання суверенітетів передбачає відхід від цієї системи [13].

Повертаючись до питання членства в ЄС, ми не можемо оминати питання можливого безперешкодного виходу країн із указанного союзного об'єднання.

Договір про ЄС, а саме його Лісабонська редакція, що містить досить розгорнуте викладення змісту принципу наділення компетенцією, не дає підстав для висновку про цілковиту передачу інститутам ЄС компетенції держав у конкретних сферах. Започатковане та вперше здійснене з часу офіційного започаткування інтеграційного процесу нормативне врегулювання питання виходу держав-членів зі складу ЄС підтверджує висновок про їх цілковиту суверенність.

Ми поділяємо думку вчених, що створена на основі Євросоюзу наднаціональна організація влади сьогодні не «розчиняє» суверенітет держав, що входять до її складу [14, с. 12], а дає змогу його зберігати, примушуючи великі держави рахуватися з позицією малих держав-членів із принципових для них питань. Тому недостатньо обґрунтованими виглядають думки окремих учених, які вважають, що в рамках ЄС може скластися гегемонія великих держав, унаслідок чого суверенітет малих держав опиниться під загрозою. Про безпідставність таких прогнозів свідчить аналіз історії інтеграційного процесу, особливо останнього десятиліття [4, с. 196].

В умовах глобалізації та регіоналізації змінюються зміст і роль державного суверенітету кожної з держав-членів ЄС. У межах Євросоюзу як регіонального інтеграційного утворення новітнього типу йдеться не про відмову від державного суверенітету, а про «симбіоз суверенітетів» – взаємодію членів ЄС з метою забезпечення та більш ефективної реалізації власних національних інтересів.

ЄС має гнучку систему прийняття рішень, яка враховує суверенітети держав-членів і дає їм змогу контролювати процеси їх обмеження. У цій системі право індивідуального вето доповнюється системою «участі або неучасті за бажанням» (у Євросоні, Шенгенській угоді, Хартії фундаментальних прав тощо), а також системою голосування кваліфікованою більшістю. У цих умовах кожна з країн-членів, незалежно від розміру та рівня економічного розвитку, реально впливає на рішення всередині ЄС і отримує за необхідності безпекові гарантії [13].

Висновки. Варто зазначити, що головний зміст суверенітету (бути єдиною політико-територіальною організацією влади, що встановлює правопорядок, якому підкоряються всі фізичні особи й організації всередині країни (внутрішній аспект), і є незалежною на міжнародній арені (зовнішній аспект)) залишається незмінним із моменту запровадження цієї категорії, незважаючи на процеси інтеграції та глобалізації.

В умовах регіональної інтеграції держава не втрачає власного суверенітету й водночас бере на себе обов'язок виконувати рішення певного наддержавного об'єднання, наприклад ЄС, яке вона разом з іншими державами, що є учасниками такого Союзу, наділила певними повноваженнями.

Участь держави в наддержавному об'єднанні фактично не означає позбавлення її частини суверенітету, а скоріше вказує на можливість реалізації свого суверенітету через делегування своїх повноважень певним наддержавним об'єднанням.

Держави-члени Євросоюзу не лише не втрачають державний суверенітет, а, навпаки, набувають нових можливостей для реалізації державного суверенітету через спільні дії, взаємодію з іншими державами. Така взаємодія дає змогу досягти цілей, яких неможливо або набагато складніше досягнути одноосібно.

З огляду на викладене вище, можемо сказати, що в разі набуття повноправного членства в ЄС Україна отримає додаткові можливості для реалізації свого державного суверенітету через взаємодію з країнами ЄС у політичній, економічній та інших сферах.

Список використаних джерел:

1. Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>.
3. Шмитт К. Политическая теология / К. Шмитт. – М. : Канон-Пресс-Ц, 2000. – 336 с.
4. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : [монографія] / [Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, С.Г. Серьогіна та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 336 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
6. Хилькевич Е.В. Эволюция национально-государственного суверенитета в трактовке современной футурологии и прогностики : дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 / Е.В. Хилькевич. – М., 2003. – 245 с.
7. Кайзер К. Глобализация как проблема демократизации / К. Кайзер // Intern. politic. – Bonn., 1998. – № 4. – Р. 1–15.
8. Krasner S. Globalization and Sovereignty / S. Krasner // State and sovereignty in the global economy. – L. ; N.Y., 1999. – 142 p.
9. Arrighi G. The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times / G. Arrighi. – London : Verso, 1994. – 416 p.
10. Sassen S. Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization / S. Sassen. – N.Y., 1996. – 89 p.
11. Бордачёв Т.В. Новый стратегический союз. Россия и Европа перед вызовами XXI века: возможности «большой сделки» / Т.В. Бордачёв. – М. : Европа, 2009. – 304 с.
12. Кузнецова Е. Суверенитет в обмен на мечту: 50 лет Римскому договору / Е. Кузнецова // Свободная мысль. – 2007. – № 3 (1574). – С. 46–57.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/376>.
14. Данильян О.Г. Деякі проблеми державного суверенітету в умовах глобалізації та формування наднаціональних організацій / О.Г. Данильян // Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 берез. 2009 р. / АПрН України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування, НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2009. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М. – С. 12–14.

